

U svjetlu evanđelja

Razgovarali smo s najvećim hrvatskim kršćanskim teologom dr. Miroslavom Volfom, Osječaninom koji već dugo živi i radi u SAD-u, na sveučilištu *Yale University Divinity School*, gdje je redoviti profesor te utemeljitelj i ravnatelj *Centra za vjeru i kulturu (Yale Center for Faith and Culture)*. On je velik teolog današnjice, erudit, intelektualac, etičar, promišljatelj aktualne situacije u svijetu, graditelj mostova između religija i narodâ, te pisac mnogih knjiga. Rado dolazi u Hrvatsku i sudjeluje na tribinama, predavanjima, simpozijima. Piše na engleskom jeziku, a na hrvatski su prevedene četiri njegove knjige: *Isključenje i zagrljaj. Teološko promišljanje identiteta, drugosti i pomirenja*; *Zrcalo sjećanja. Pravilno pamćenje u nasilnu svijetu*; *Javna vjera. Kršćani i opće dobro*; te *Alah: kršćanski odgovor*, koja uskoro izlazi iz tiska. Najnovija je *Flourishing. Why We need Religion in a Globalized World*, pa smo i o njoj porazgovarali.

Je li »tajna« uspjeha Vas kao teologa i angažiranoga kršćanskoga mislioca koji gradi mostove mira među različitim te uspjeha Vaših knjiga, najviše u svijetu koji Vam je Vaš mentor, također veliki kršćanski teolog Jürgen Moltmann, dao o svjetlu evanđelja, to jest da se sve u tome svjetlu promišlja?

Nije lako odrediti što je to uspjeh, posebice u kršćanskom smislu te riječi. Moltmannov savjet nije recept za uspjeh nego za vjernost. Smatram da su teolozi prvenstveno sluge Gospodinove i njihov je uspjeh u vjernosti Gospodinu. Ako postignu druge oblike uspjeha, to im je dodatak. Također, uvijek bi trebali biti svjesni da uspjeh, mjereno samo kulturalnim standardima, može biti promašaj.

U lipnju 2014. godine bila su dva međunarodna skupa teologa, u Sarajevu i Osijeku, na kojima se promišljalo i raspravljalo o ulozi religija u postkonfliktnim društvima. Vi ste sudjelovali na oba. Koje je Vaše mišljenje o takvim skupovima i što su nam oni pokazali? Ima li pomaka u smislu tolerancije i suživota?

Skupovi stručnjaka važni su radi promišljanja o problemu. Naravno, sami po sebi, oni ne rješavaju sukobe. Međutim, pomno razmišljanje o problemima je važno, iako su ljudi u tim razmišljanjima često nestrpljivi.

O čemu su bila Vaša izlaganja?

Govorio sam o odnosu između religije, identiteta i političke moći. Važno je imati na umu da religije često postaju nasilne, posebice kada se preusko povežu s nekim etničkim identitetom i političkom moći. To se pogotovo odnosi na

svjetske religije. One jesu univerzalne, ali kada se povežu s nekom etničkom skupinom i djelatnicima njezine političke moći, postaju agresivne. Tada funkcioniraju kao plemenske religije s univerzalnim aspiracijama.

Oprost, pomirenje i mir svima su prijeko potrebni. Prepreke pomirenju često su rane i bolna sjećanja. Vi ste tome posvetili cijelu opsežnu knjigu Zrcalo sjećanja. Ispravno pamćenje u nasilnomu svijetu. Kako ostvariti takvo pamćenje i što mu je cilj?

Zrcalo sjećanja knjiga je o jednom obliku pomirenja. Najvažniji dio pomirenja jest oprost, a jedna od važnih sastavnica oprosta jest sjećanje. Točnije, ispravno sjećanje. Znamo da sjećanje može potaknuti i nasilje, ali može i voditi k miru. Želio sam artikulirati vrstu sjećanja nadahnutoga temeljnim spasenjskim događajem kršćanske vjere – križem i uskrsnućem Isusa Krista – kako bi žrtve i počinitelji postali sposobni sjećati se na način koji rađa pomirenje, a ne nasilje.

Koji su putovi za ostvarenje mira u svijetu? Što mislite o papi Franji i njegovim nastojanjima da se postigne mir u zaraćenim dijelovima svijeta?

Kao vrlo mlad teolog, dok sam bio uključen u rimokatoličko-pentekostalni dijalog, bio sam u privatnoj audijenciji kod pape Ivana Pavla II. U jednom dijelu svoje habilitacije bavio sam se Benediktom XVI. Na različite sam se načine divio tim papama iako se, kao protestant, nisam slagao s njima u nekim važnim pitanjima. Prvi je papa bio važan međunarodni promicatelj nade, a drugi je velik teolog. Papa Franjo ima izvanrednu karizmu, velikodušnost duha i bliskost običnim ljudima i njihovim problemima, a to Crkvi danas toliko treba. On je primjer svima nama.

Kako biste Vi protumačili slobodu vjere ili vjerske slobode, te koje slobode ljudi imaju u tome kontekstu?

Sloboda vjerovanja jest temeljna sloboda ljudskoga bića. Ona nije samo sloboda da za svojega života izabiremo ovo ili ono, već je ona izbor usmjerenja života samoga. Sve druge slobode sadržane su u njoj. Sloboda vjerovanja je sposobnost da se prihvati vjera, da se vjera napusti ako čovjek tako odluči, da se vjera izrazi u štovanju i svjedočenju, da se u javnosti djeluje nadahnut tom vjerom.

Iako je prošlo prilično vremena od objavljivanja Vaše knjige Isključenje i zagrljaj. Teološko promišljanje identiteta, drugosti i pomirenja, vrlo je aktualna i poticajna i danas. Koja su obilježja identiteta koji može prihvatiti različitosti drugoga? Ondje je riječ i o milosti križa i Raspetomu.

Čak i danas, gotovo dvadeset godina nakon objavljivanja *Isključenja i zagrljaja*, ljudi mi još pišu pisma i osobno mi govore koliko im je ta knjiga značila, koliko je utjecala na njihovo razumijevanje vjere i na osobne borbe oko pomirenja. Bit je te knjige Kristov križ kao Božji zagrljaj grješnoga čovječanstva.

Temeljne sastavnice toga zagrljaja su *milost* (spremnost da se voli druge bez obzira na to tko su ti drugi i što su učinili) te *identitet* obilježen protočnim granicama (svijest o tome da uvijek moram hoditi s drugim, da prilagodim svoje *jastvo* u svjetlu promjene kroz koju je taj drugi prošao). Primjer toga je otac u prisposobi o izgubljenom sinu. Primio je izgubljenog sina – to je milost. Umjesto da razbaštini sina kada je napustio dom, bio je spreman promijeniti se od »oca uzornoga sina« u »oca izgubljenog sina« – u tome se sastoji promjena u identitetu. Milost i fleksibilan identitet ukorijenjeni su u ljubavi. Da bi bio otac kakav bi zaista trebao biti – otac koji voli – pokazao je milost i krenuo na unutarnji put promjene identiteta.

Isključenje i zagrljaj su metafore. Koja su njihova značenja? Naglašavate, među ostalim, uzajamno davanje sebe i milost zagrljaja u odnosu na pravdu.

Da, *zagrljaj* je metafora. Ta slika označuje stvaranje mjesta za drugoga, primanje drugoga u sebe, otpuštanje drugoga i promjenu svojega *jastva* u tom procesu, ali i istodobno ostajanje vjernim svojem dubljem *jastvu*. Zagrljaj je motiviran sebedarnom ljubavlju. Ali, ljubav nije ljubav ako ne vodi računa o pravednosti; nepravedna ljubav nije ljubav nego parodija same sebe. To posebno možemo vidjeti u slučaju oprosta, ključne značajke zagrljaja u kontekstu nanošenja nepravde. Primjerice, kada nekome oprostim nešto što je počinio i to nešto, što opraštam, imenujem kao nanošenje nepravde, samim time potvrđujem važnost pravde.

Zanimljiv je Vaš stav o krutim pravilima i međuljudskim odnosima, te što ističete kako »odnos ima pravo prvenstva pred svim pravilima«, u čemu vidite »duboku mudrost o prvenstvu odnosa«. Molim Vas, to nam protumačite.

Time na drukčiji način želim reći da ljubav ima prvenstvo pred zakonom. Zakon mora biti izraz ljubavi. Ljubav je uvijek osjetljiva prema partikularnostima u životima pojedinaca, prema partikularnim slabostima i jakostima. Zakon je slijep i nepristran.

Kada pišete o prijevari i istini u toj knjizi, dajete primjere starozavjetnih proroka i onoga doba. Što je s našim vremenom? Gdje su današnji proroci te zašto teologija gubi svoje važno proročko obilježje, a tako je, čini se, u Hrvatskoj?

Danas je, i to ne samo u Hrvatskoj, teologija u krizi. Teolozi oklijevaju baviti se velikim problemima koji pokreću suvremene ljude i promišljati ih u svjetlu evanđelja. Započeli smo ovaj razgovor Moltmannovim savjetom u tom smislu. Što više teolozi slijede taj savjet, to će teologija biti življa. Njezina će se proročka narav sama pokazati. Nećemo se morati truditi biti »prorocima«; samo naše djelovanje bit će proročko jer je evanđelje po sebi, u autentičnom smislu, proročko.

Vi ste se bavili odnosom globalizacije i vjere, odnosno religijâ o čemu ste imali i predavanja na Yaleu. Koje su njihove poveznice i kako graditi mostove među religijama? Surađivali ste i s Tonyjem Blairom.

Na Yaleu sam tri jesenska semestra predavao s Tonyjem Blairom. Bili su to seminari za pomno odabranu skupinu studenata s Yalea. Tema tih seminara bila je odnos između religijâ i globalizacije, te međusoban odnos religijâ u kontekstu globalizacije. Na jesen će Yale University Press objaviti knjigu koju sam o tome napisao, naslovljenu *Flourishing. Why We need Religion in a Globalized World* (slobodno prevedeno – *Dobar život: Zbog čega su nam potrebne religije u suvremenom svijetu*). »Flourishing« je teško prevodiv termin na hrvatski jezik, ali lako ga se može zamijeniti s više filozofskim pojmom »dobar život«. Glavni doprinos religija globalizaciji je u tome da one sučeljavaju čovječanstvo s vizijom autentičnoga života koji se »ne živi samo od kruha«. Glavni izazov za religije jest zastupanje te vizije, i to bez međusobnih sukoba.

Događa se da se vjera ili religija poveže s nacijom i politikom. Kako postići zdrav odnos između vjere i politike u jednoj državi? Vi ste to područje posebno istraživali i pisali o njemu u kontekstu islama. Kako se to odražava u Zapadnom svijetu, većinski još kršćanskom?

Kršćanska vjera nije i ne može biti »nacionalna religija«. Kršćanska vjera nije i ne može biti »politička religija«. Kada ona postane jednom od ta dva međusobno povezana fenomena, ona se izopačuje, što je i činila tijekom svoje duge povijesti. Razlog tomu je jednostavan: kršćanska vjera je univerzalna religija u čijoj se biti ne nalazi moć, nego ljubav. Kršćanska je vjera – a to se odnosi i na neke važne verzije islama – »kulturalni sustav« koji se razlikuje od politike i etničkoga pripadanja. Naravno, time ne želimo reći da je ona potpuno odvojena od politike i etniciteta. Ona jest i također bi trebala biti politički angažirana vjera – ne »politička religija«, nego politički angažirana religija.

U svojim knjigama često pišete o pluralističkoj demokraciji. Što pod time mislite i što bi bilo potrebno da se postigne i živi takva istinska pluralistička demokracija?

Jednostavna je ideja pluralističke demokracije: svatko je, bez obzira na svoje religijsko pripadanje ili nedostatak toga, jednak i ima slobodu savjesti. Općenito govoreći, to znači da će država biti nepristrana prema svim sveobuhvatnim tumačenjima života. U negacijskom određenju, to znači da država nije naklonjenija stanovitoj religiji ili nekoj njezinoj varijanti u odnosu na druge religije, te ne nameće ideologiju ili religiju. Slično tome, to znači da niti jedna ideologija ili religija ne funkcionira kao »politička religija« dajući jedinstvo čitavoj kulturi, koje zatim i država želi nametnuti.

U knjizi Javna vjera vrlo detaljno objašnjavate ispravna i neispravna funkcioniranja vjere. Za proročke religije, kao što je kršćanstvo, navodite dva postupka: uzlaženje i povratak. Kada oni ne funkcioniraju dobro, vjera je ili besplodna ili prisilna. Molim Vas recite nam osnovne karakteristike toga.

Uzlaženje (termin koji se odnosi na Mojsijev odlazak na Sinajsku goru), kao dimenzija religijâ, povezano je s time što kršćanstvo, kao i druge svjetske religi-

je, prvenstvo daje transcendenciji. *Povratak* (ili silazak s Gore susreta s Bogom) povezan je s time što život u svjetovnim stvarnostima treba biti oblikovan u svjetlu te transcendencije, ali bez nametanja. Kada religija ne oblikuje svjetovne stvarnosti – kada nije angažirana – postaje besplodna. Kada se religija nameće onima koji je ne žele, postaje prisilna.

Kada se primijeti neispravno funkcioniranje vjere kod pojedinca ili zajednice, kako na to reagirati?

Jednostavno svjedočiti, ponizno i radosno, istinu evanđelja. Također, molitva bi trebala pratiti sve pokušaje ispravljanja. Molitva nas mijenja – usklađuje nas s Božjom osobnošću i čini nas osjetljivima na ljude koje želimo promijeniti.

Vrlo zanimljivo pišete o mudrosti i njezinu dijeljenju u knjizi Javna vjera, ali i upozoravate na manipulacije njome. Na što valja staviti pozornost?

Majstori smo u izmišljanju načina u kojima postajemo »ludo mudri« i u kojima na »lud« način želimo druge učiniti mudrima. Treba imati na umu da mi kao kršćani ne upućujemo na mudrost koja je »naša«, nego na mudrost koja je Kristova. Zapravo, mi upućujemo na Krista koji jest mudrost. Djelovanje je njegovo. Naše su riječi samo upiranje prstom na njega.

Koja su sada aktualna područja i teme kojima se bavite u Centru za vjeru i kulturu na Yaleu, kojega ste ravnatelj?

U kontekstu ovoga razgovora nije moguće navesti i opisati sve aktivnosti kojima se u Centru bavimo. Spomenut ću samo jednu inicijativu koja možda iznenađuje. Posljednjih devet mjeseci, uz pomoć Templetonove zaklade, istražili smo nježnu temu *radost*. Prema Isusovoj prispodobi o vjernom i nevjernom sluzi, radost je cilj čitavoga kršćanskog života. Ona je, zapravo, cilj cjelokupne povijesti. Međutim, u teologiji se radost marginalizirala. Druge discipline još je manje proučavaju. Čini se da je, barem u zapadnim društvima, mjesto radosti zauzela zabava – s kojom je radost povezana otprilike na isti način na koji je loša hrana povezana s profinjenom kuhinjom. Naravno, papa Franjo napisao je encikliku o radosti. Moji suradnici i ja uvjereni smo da radost treba ne samo doživljavati već i proučavati: narav radosti, razloge zašto je u suvremenom svijetu tako malo ima, usklađenost radosti s trpljenjem.

Razgovarala Marijana Jakovljević